

Zbigniew Strus

Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego - Izba Cywilna

Palestra 48/3-4(543-544), 207-211

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew Strus

Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Cywilna

I. Prawo cywilne procesowe

1. Ogólne sformułowanie przepisu art. 98 § 1 k.p.c. wywołało wątpliwości, czy do kosztów niezbędnych do celowego dochodzenia praw i celowej obrony strony reprezentowanej przez adwokata podlega zaliczeniu wydatek poniesiony przez nią w związku z koniecznością uiszczenia opłaty skarbowej od dokumentu stwierdzającego ustanowienie pełnomocnika.

Udzielając odpowiedzi pozytywnej, Sąd Najwyższy w uchwale z 12 marca 2003 r. sygn. akt III CZP 2/03 stwierdził, że **„Do kosztów niezbędnych do celowego dochodzenia praw i celowej obrony (art. 98 § 1 k.p.c.) strony reprezentowanej przez adwokata podlega zaliczeniu wydatek poniesiony przez nią w związku z koniecznością uiszczenia opłaty skarbowej od dokumentu stwierdzającego ustanowienie pełnomocnika”**.

Mimo że chodzi o drobne kwoty uchwała jest ważna, pozwala bowiem podchodzić do zagadnienia kosztów łączących się z ustanowieniem pełnomocnika w sposób funkcjonalny. Skoro trudno oczekiwać, aby pełnomocnik pokrywał wydatki za stronę, a opłata skarbową jest obowiązkiem publicznym, to odmowa jej zasądzenia premiowałaby w nieuzasadniony sposób stronę przegrywającą proces. Taki kierunek rozumowania być może wpłynie kiedyś na odmienne niż dotychczas podejście do obowiązku zwrotu podatku od towarów i usług (VAT), w ramach kosztów procesu.

2. Zagadnienie rozstrzygnięte przez Sąd Najwyższy w uchwale z 12 marca 2003 r. sygn. III CZP 97/02 dotyczy wykładni przepisu art. 523 k.p.c., którego zdanie drugie wprowadza generalny wyjątek od zakazu ponownego orzekania w postępowaniu procesowym w sprawach zakończonych co do istoty sprawy. Przesłanką zastosowania wyjątku dopuszczającego ponowne orzekanie jest zamiana okoliczności sprawy (*verba legis*: Jednakże prawomocne postanowienie oddalające wniosek sąd może zmienić w razie zmiany okoliczności sprawy). Z przepisu nie wynika jednak, w jakim zakresie sąd rozpoznający ponowny wniosek (o stwierdzenie zasiedzenia nieruchomości) jest związany ustaleniami. Na tym zresztą kłopoty

się nie kończą, skoro „ustalenia” te mogą być ukryte w razie niesporządzenia uzasadnienia postanowienia oddalającego wniosek.

2. Zbieg egzekucji administracyjnej i egzekucji sądowej do tej samej rzeczy lub prawa uruchamia postępowanie o wyznaczenie organu prowadzącego łącznie obydwie egzekucje. Nie trzeba przypominać, że z mocy przepisów ustawy z 6 września 2001 r. o zmianie ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2001, Nr 125, poz. 1368) organy egzekucyjne prowadzą również egzekucję z nieruchomości. Sytuacje takie normuje przepis art. 773 k.p.c. nie budzący zasadniczo zastrzeżeń. Wyznaczenie właściwego organu należy do sądu rejonowego, w którego okręgu wszczęto egzekucję. A jeśli organ administracyjny wszczął postępowanie w innym okręgu a komornik w innym? Pytanie takie rozstrzygał Sąd Najwyższy w uchwale z 21 lutego 2003 r., sygn. III CZP 89/02 i kierując się regułą *prior tempore potior iure* (przewidzianą w zasadzie do stosunków praworzeczowych) wyjaśnił, że:

W przypadku zbiegu egzekucji administracyjnej i egzekucji sądowej do tej samej rzeczy lub prawa majątkowego, o wyznaczeniu organu egzekucyjnego do łącznego dalszego prowadzenia egzekucji, rozstrzyga sąd rejonowy w którego okręgu znajduje się siedziba komornika lub administracyjnego organu egzekucyjnego, który pierwszy wszczął egzekucję (art. 773 § 1 zd. 1 k.p.c.).

3. Osiągnięcie przez wspólników spółki cywilnej w kolejnych dwóch latach przychodów netto w wysokości 400 000 EURO wymaga zgłoszenia tej spółki do rejestru. Według art. 26 § 4 kodeksu spółek handlowych z chwilą wpisu do rejestru spółka ta staje się spółką jawną. W § 1 art. 26 wymienia elementy zgłoszenia. Dotychczasowa umowa spółki cywilnej zawierana pod rządem przepisów kodeksu cywilnego (art. 860 k.c.) nie musi odpowiadać wymaganiom kodeksu handlowego; istotne, aby zawierała *essentialiae negotii*. Czy wobec tego wspólnicy składający wniosek o rejestrację powinni zmienić umowę zgłaszając ją. Lakończość unormowania nakazywała uzupełnienie niedostatku normatywnego w drodze wykładni. Zagadnienie to rozstrzygnięto w uchwale z 12 marca br. sygn. III CZP 96/02 w następujący sposób: **Do wniosku o rejestrację spółki jawnej w trybie art. 26 § 4 k.s.h. należy dołączyć umowę spółki cywilnej ze zmianami, dostosowującymi jej treść do wymagań przewidzianych dla spółki jawnej.**

II. Prawo cywilne materialne

1. Odstąpienie od umowy jest powszechnie stosowanym środkiem prawnym zabezpieczającym interes strony umowy wzajemnej. Ochrona jej byłaby często iluzoryczna, gdyby prawo nie przewidywało wyjątków od zasady *pacta servanda sunt* i wymagało kategorycznie spełnienia świadczenia a następnie wszczynania procesu o odszkodowanie albo wydania bezpodstawnego wzbogacenia przez drugą stronę, która z różnych przyczyn nie spełniła ciążącego na niej świadczenia. Najczęściej wchodzi w grę ustawowe przyczyny odstąpienia (np. z powodu zwłoki – art. 491 k.c., lub niemożliwości świadczenia (art. 493 § 1 k.c.) obciążającej opieszłą stronę. Skutkiem odstąpienia jest obowiązek zwrotu drugiej stronie wszystkiego, co odstępujący otrzymał (art. 494 k.c.). Ocena wykonania tego obowiązku w aspekcie faktycznym nie przedstawia trudności, natomiast wątpliwości budziły konsekwencje prawne – związane z powrotnym przeniesieniem własności, w wypadkach gdy otrzymanie rzeczy było związane z przeniesieniem jej własności np. w razie nabycia rzeczy wadli-

wej. Przepis art. 395 § 2 k.c. stanowi, że w razie wykonania prawa odstąpienia umowa uważana jest za niezawartą. To sformułowanie pozwala uznać, że ustawowym skutkiem odstąpienia od sprzedaży przez nabywcę jest pozostawanie własności przy zbywcy. Wyraźnie chodzi tu jednak o odstąpienie zastrzeżone w umowie (*arg. z art. 395 § 1 k.c.*). Natomiast wykonanie ustawowego prawa odstąpienia oceniane w odniesieniu do nieruchomości dało asumpt do podjęcia uchwały w składzie 7 sędziów Sądu Najwyższego z 30 listopada 1994 r. III CZP 130/94 (OSNC 1995, z. 3, poz. 42), stwierdzającej, że samo odstąpienie od umowy na podstawie art. 491 § 1 k.c. nie przenosi własności nieruchomości (i użytkowania wieczystego) z powrotem na zbywcę.

Odnosnie do odstąpienia od umowy sprzedaży rzeczy ruchomej w orzecznictwie Sądu Najwyższego zarysowały się rozbieżne stanowiska. W wyroku z 26 listopada 1997 r. II CKN 458/97, (OSNC 1998, z. 5, poz. 84) stwierdzono, że odstąpienie przez kupującego od umowy sprzedaży rzeczy ruchomej ze względu na wady (art. 560 § 1 k.c.) powoduje przejście jej własności z powrotem na sprzedającego. Stanowisko to było krytykowane (por. głośno B. Janiszewskiej – Państwo i Prawo 2000 r., nr 4). W późniejszym okresie inny skład orzekający uznał, że oświadczenie o odstąpieniu wywołuje skutki obligacyjne, a nie rzeczowe.

Z satysfakcją towarzyszącą likwidacji każdej poważnej rozbieżności w orzecznictwie Sądu Najwyższego, należy przyjąć podjęcie uchwały rozstrzygającej powstałe zagadnienie prawne. Uchwała składu siedmiu sędziów podjęta w dniu 27 lutego 2003 r. na wniosek Pierwszego Prezesa SN, sygn. III CZP 80/02 stwierdza, że **„Odstąpienie od umowy sprzedaży rzeczy ruchomej na podstawie art. 491 § 1 oraz art. 560 § 2 k.c. powoduje przejście własności tej rzeczy z powrotem na zbywcę”**.

2. Wyeliminowano również rozbieżności odnośnie do dopuszczalności skargi pauliańskiej Zakładu Ubezpieczeń Społecznych zamierzającego chronić swoje wierzycelności (co najmniej formalnie swoje – gdyby przyjąć, że materialnie są to nadal należności państwa) z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne.

Uchwała składu siedmiu sędziów z 12 marca 2003 r. sygn. III CZP 57/02 dopuszcza ochronę takich wierzycelności w drodze powództwa opartego na przepisie art. 527 § 1 k.c.

Sygnalizując jej podjęcie, natomiast do szczegółów przystąpimy w następnym przeglądzie. Jest tu bowiem kilka zagadnień trudnych, jak zwykle bywa na styku dwóch porządków prawnych: publicznego i prywatnego. Jedno można powiedzieć dziś. Zakres stosowania drogi sądowej rozszerza się, a jest to zgodne z konstytucyjnym prawem do sądu (art. 45 ust. 1 konstytucji).

3. Ochrony wierzycelności Zakładu Ubezpieczeń Społecznych dotyczyło zagadnienie prawne przedstawione przez Sąd Okręgowy, jako pytanie: „Czy należności ZUS z tytułu składek ustalone w decyzji podlegają z mocy art. 26 ust. 3 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (...) zabezpieczeniu hipoteką przymusową na użytkowaniu wieczystym?” Pamiętać należy, iż wyraźne wskazanie użytkowania wieczystego jako przedmiotu hipoteki nastąpiło dopiero w art. 26 ust. 2b pkt 1 ustawy o systemie (...) wprowadzonym z mocy art. 1 pkt 10 lit. b ustawy z 18 grudnia 2002 r. (Dz.U. 2002, Nr 241, poz. 2074) zmieniającej tę ustawę z dniem 1 stycznia 2003 r.

Uchwała z 5 grudnia 2002 sygn. III CZP 78/02 przekracza jednak wnioski nasuwające się na podstawie wykładni językowej i stwierdza, że **„należności Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z tytułu składek (art. 26 ust. 3 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych – Dz.U. Nr 137, poz. 887 ze zm.) mogą być zabezpieczone hipoteką przymusową na użytkowaniu wieczystym”**.

4. Konstytutywność wpisu użytkownika wieczystego co do zasady nie budzi wątpliwości. Podstawę tego zapatrywania stanowi przepis art. 27 zdania drugiego ustawy z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, według którego „*Oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste i przeniesienie tego prawa w drodze umowy wymaga wpisu w księdze wieczystej*”. Ponieważ przejście prawa z jednej na inną osobę może nastąpić również w drodze jednostronnego oświadczenia woli, a tak się dzieje w razie przekształcenia przedsiębiorstwa państwowego w spółkę (por. art. 1 ust. 1 i art. 9 ust. 1 ustawy z 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji) rodzą się wątpliwości, czy w takim przypadku wpis jest również konieczny. Zagadnienie ma wymiar praktyczny, ponieważ spółki w ten sposób utworzone zbywają odpłatnie swoje prawa, wobec czego w razie braku wpisu rysuje się niepewność odnośnie do sytuacji prawnej nabywcy tj. osoby trzeciej.

Zbliżonym zagadnieniem zajmował się już Sąd Najwyższy w sprawie zakończonej postanowieniem z 5 lipca 2001 r., II KKN 1220/00 (OSP 2002/9/123), stwierdzając, że nabywca użytkownika wieczystego w drodze umowy nie może przed wpisem jego w księdze wieczystej jako uprawnionego z tytułu użytkownika wieczystego, a po złożeniu wniosku o dokonanie tego wpisu, skutecznie rozporządzić tym prawem (zbyć tego prawa).

Natomiast w uchwale z 5 grudnia 2002 r. sygn. III CZP 71/02 wyjaśnił, że:

Nabycie przysługującego przedsiębiorstwu państwowemu prawa użytkownika wieczystego przez jednoosobową spółkę Skarbu Państwa, powstałą w wyniku przekształcenia tego przedsiębiorstwa na podstawie art. 1 ust. 1 ustawy z 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 118, poz. 561 ze zm.), nie wymaga wpisu do księgi wieczystej.

5. Regulacja stanu własności nieruchomości publicznych (samorządowych i państwowych) posiadanych przez inne osoby dokonywana była metodą łatania, dlatego mimo umieszczenia w Dziale VII ustawy o gospodarce nieruchomościami całego bloku przepisów „uwłaszczających” niełatwo ustalić ich zakresy podmiotowe i przedmiotowe. Przykładowo można wskazać jak w hipotezach przepisów, przyjmujących tę samą cezurę czasową co art. 204 u.g.n., (tj. 5 grudnia 1990 r.), wyodrębnia się rozmaite elementy, np. posiadanie bez tytułu prawnego nieruchomości niezabudowanej (art. 207 ust. 1 u.g.n.), posiadanie bez tytułu prawnego nieruchomości zabudowanej na podstawie pozwolenia na budowę z lokalizacją stałą (art. 207 ust. 1 u.g.n.), posiadanie bez tytułu prawnego nieruchomości zabudowanej za zezwoleniem właściwego organu nadzoru budowlanego (art. 208 ust. 2 u.g.n.), posiadanie tytułem najmu nieruchomości zabudowanej garażem wzniesionym przez najemcę lub jego poprzednika prawnego ze środków własnych na podstawie pozwolenia budowlanego (art. 211 u.g.n.), uzyskanie ostatecznej decyzji lokalizacyjnej lub pozwolenia na budowę i zachowanie mocy przez tę decyzję do czasu wystąpienia z żądaniem ustanowienia użytkownika wieczystego (art. 208 ust. 1 u.g.n.).

Na tle takich unormowań skład zwykły Sądu Najwyższego powziął wątpliwość, czy osobie fizycznej, która przed wymienioną datą uzyskała pozwolenie na budowę i wybudowała budynek na nieruchomości Skarbu Państwa, przysługuje roszczenie o oddanie tej nieruchomości w użytkowanie wieczyste na podstawie art. 208 ust. 1 ustawy z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.

Zwróćmy uwagę na to, że wg art. 207 roszczenie posiadacza, który taką nieruchomość zabudował jest uzależnione od rodzaju lokalizacji z chwili budowy natomiast w art. 208 ust. 1 nie ma przesłanki dokonania zabudowy.

Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27 marca 2003 r. III CZP 87/02 ma następującą treść: **Osobie fizycznej, która do dnia 5 grudnia 1990 r. uzyskała pozwolenia na budowę i wybudowała budynek na nieruchomości Skarbu Państwa lub gminy, przysługuje roszczenie o oddanie tej nieruchomości w użytkowanie wieczyste na podstawie art. 208 ust. 1 ustawy z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jedn. Dz.U. z 2000 r., Nr 46, poz. 543 ze zm.).**

6. Zakresu prawa rzeczowego dotyczy również uchwała z 5 marca 2003 r. sygn. III CZP 99/02 stwierdzająca, że: **dopuszczalne jest, wystąpienie przez jednego małżonka w czasie trwania wspólności ustawowej, z żądaniem przeniesienia na jego rzecz – na podstawie art. 231 § 1 k.c. – udziału we własności gruntu, stanowiącego odrębny majątek drugiego małżonka, zabudowanego budynkiem mieszkalnym przed zawarciem małżeństwa, w wyniku nakładów obojga małżonków dokonywanych w czasie pozostawania w konkubinacie.**

Brak uzasadnienia nie pozwala ocenić, dlaczego uchwała odwołuje się do osobistego związku faktycznego istniejącego w przeszłości między obecnymi małżonkami. Wydaje się, że okoliczność ta nie powinna mieć znaczenia w świetle dotychczasowego stanowiska Sądu Najwyższego wyrażonego np. w uchwale z 11 lipca 1983 r. sygn. III CZP 27/83 (OSNC 1984, z. 2–3, poz. 24), wyjaśniającej, że „Osoba trzecia, która wzniosła wspólnie z wieczystym użytkownikiem dom mieszkalny, nie staje się przez to współwłaścicielem tego domu. Osobie tej przysługuje natomiast – przy zachowaniu przesłanek z art. 231 § 1 k.c. – prawo domagania się przeniesienia na nią udziału w wieczystym użytkowaniu oraz przeniesienia własności do części budynku”. Zgodzić się należy z kierunkiem rozstrzygnięcia. Zawarcie związku małżeńskiego nie pozbawia małżonków roszczeń wzajemnych sprzed tego zdarzenia.